

І.В. КАМІНСЬКА

*Ілона Василівна Камінська, докторант Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України**

ORCID: 0000-0001-9458-9730

**СУДОВА СИСТЕМА ЄС: ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ**

Постановка проблеми. Варто зазначити, що у вітчизняній науці інтерес до вивчення інституцій Європейського Союзу виник з часів незалежності України. Так, на сьогодні є чимало наукових праць, присвячених дослідженню правової природи Європейського Союзу як інтеграційного об'єднання, вивченню інституцій ЄС, правової системи ЄС, функціонуванню Суду ЄС, історичних етапів інтеграційних процесів та їх впливу на Україну, а також питанням імплементації та адаптації права ЄС у національне законодавство. Проте мало наукових джерел, присвячених комплексному вивченню правової природи судової системи ЄС, засадам її організації та функціонування, а також впливу його рішень на правову систему України, хоча окремі аспекти зазначених питань розкриті в межах наявних наукових досліджень.

Історично датою створення Суду Європейського Союзу вважається 1952 р., коли на підставі Паризького договору, підписаного у 1951 р., було утворено Суд Європейського об'єднання вугілля і сталі. З набуттям чинності Римських договорів у 1958 р. його було перейменовано на Суд Європейських співтовариств, який став спільним судовим інститутом для трьох Співтовариств – Європейського співтовариства вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії та Європейського економічного співтовариства.

Так, після підписання 7 лютого 1992 р. Маастрихтського договору про утворення Європейського Союзу Суд Європейських співтовариств продовжив своє функціонування як Суд Європейського Союзу, який згідно зі ст. 19 Договору включав у себе: Суд, Трибунал та спеціалізовані трибунали. У примітці до ст. 19 Договору зазначено, що спеціалізовані трибунали – це судові органи, наділені спеціальною юрисдикцією, які можуть бути створені на підставі подальших рішень¹. На підставі підписаного в 2001 р. Ніщського договору 2 листопада 2004 р. було створено Трибунал у справах публічної служби (The Civil Service Tribunal), юрисдикція якого поширювалась на спори між Європейським Союзом та працівниками ЄС.

Наступні зміни у структурі Суду ЄС відбулися внаслідок підписання у 2007 р. Лісабонської угоди про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти. Згідно з положеннями цієї угоди Суд ЄС складався з Європейського суду (вища інстанція), Суду загальної юрисдикції (перша інстанція) і Трибуналу цивільної служби. Проте у 2015 р., з огляду на збільшення судових процесів та надмірну тривалість судових розглядів у справах, що розглядаються в Загальному суді, законодавчий орган ЄС вирішив поступово збільшити кількість суддів у Загальному суді до 56 та передати йому юрисдикцію трибуналу державної служби, який було розпущено 1 вересня 2016 року.

Сучасну судову систему Європейського Союзу (далі – судова система ЄС) визначає Суд Справедливості Європейського Союзу, до складу якого входить Європейський Суд справедливості та Загальний суд. Така назва і структура судової системи ЄС пов'язані з набуттям чинності змін до Лісабонського договору².

Отже, вважається можливим виокремити три етапи становлення та розвитку судової системи Європейського Союзу: перший – утворення в 1952 р. Суду Європейських співтовариств; другий – створення у 1992 р. Суду Європейського Союзу (Суд, Трибунал та створений у 2004 р. Трибунал державної служби); третій – перейменування у Суд Справедливості ЄС (Суд справедливості та Загальний Суд). За основу запропонованої періодизації взято прийняття ключових для процесу Європейської інтеграції міжнародних угод, якими було створено, а потім реформовано судову систему ЄС, а саме: Римські договори, Маастрихтський договір, Ніщська угода, Лісабонський договір.

Як бачимо, формування інституту судової влади у Європейському Союзі є процесом поступальним та детермінованим інтеграційними процесами в Європі. Специфіка судової системи ЄС полягає в тому, що вона сформована задовго до створення Європейського Союзу і є системоутворюючим інститутом інтеграційного об'єднання, оскільки функціонування Суду Європейських співтовариств сприяло утворенню наднаціонального інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. А тому під об'єктом історіографії досліджень судової системи ЄС слід розуміти Суд Справедливості Європейського Союзу в його історичному поступі, починаючи з Суду Європейських співтовариств як єдиного об'єкта, який в результаті функціонування та під впливом створення інтеграційного об'єднання набув подальшого розвитку форми і змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання функціонування та розвитку судової системи ЄС були предметом наукового аналізу в межах досліджень правової природи ЄС та її правової системи. У них так чи інакше представлено аналіз Суду ЄС на різних етапах його розвитку. Вагому роль у дослідженні

Суду ЄС приділено у монографічних дослідженнях Т. В. Комарової. Інша науковці досліджували судову систему ЄС опосередковано, а також стан її функціонування на період дослідження. Зазначене обумовлює потребу проаналізувати та систематизувати наявні наукові публікації.

Формулювання мети статті. У цій статті пропонується висвітлити та систематизувати наявні наукові здобутки з питань судової системи ЄС у їхньому історичному поступі, що сприятиме розумінню того, навколо яких питань вони зосереджені.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши наявні у вільному доступі публікації із зазначеної тематики, вбачається, що ранні публікації про організацію та функціонування судової системи ЄС базуються на наукових здобутках іноземних вчених. Це пояснюється різними обставинами, але насамперед тим, що Україна в 90-х рр. минулого століття перебувала у стані розбудови власної державності, а оскільки наука в той період повинна була розвиватись навколо реальних потреб і стати донором для тогочасного законодавчого процесу, то тематика європейської інтеграції не була настільки актуальною порівняно з теорією держави і права, судоустроєм, конституційним правом та дослідженням правовідносин у межах різних галузей права, фахові висновки яких увійшли в основу формування українського законодавства.

Саме тому в 90-х рр. наукові публікації, присвячені тематиці Європейського Союзу, були поодинокі і спрямовані на дослідження історичних етапів Європейської інтеграції та опису цих процесів. При цьому в інших країнах означена тематика значно раніше стала предметом наукового дослідження, а написані іноземними науковцями праці були запозичені нашими вченими як відправна точка, з чого й почався розвиток науки про європейське право та Європейський Союз.

Так, найбільш згадуваними у наукових публікаціях є праці таких іноземних науковців, як: А. Арнул, С. Гоці, В.Д. Гвоздецький, Д. Десмонд, Г. Дейвіс, М.Л. Ентін, С.Ю. Кашкін, В. Кернз, Т. Кеннеді, О.О. Колобова, А.І. Корольов, В. Маде, Е. Местмакер, О.Г. Мурашин, Н.Р. Мухаєва, К. Оуенз, П. Пальк, В.О. Ні, Р. Плендер, І.О. Смірнов, П. Свобода, К.Є. Сміт, А. Тагам, М. Тетчер, Дж. Тілотсон, Ф. Тоді, А.О. Четверіков, Х. Шермер, Л. Яансалу, Л.С. Явіч, М. Яхтенфукс та інші.

Розвиток дослідження права ЄС та його інституцій у вітчизняній науці припадає на 2000–2009 роки. У цей період з'являються перші дисертаційні та монографічні дослідження, створюються кафедри європейського права та започатковуються наукові школи. Перші наукові здобутки у вигляді навчальних посібників, наукових публікацій, монографічних досліджень містяться у працях: А.І. Артьомова, М.В. Буроменського, І.А. Грицяка, А.В. Єрмолаєва, В.В. Копійки, І.В. Кравчука, О.В. Кресіна, О.О. Ковальнової, Л.А. Луця, М.М. Микієвича, В.І. Муравйова, Р.А. Петрова, С.В. Шевчука, Ю.С. Шемшученка, В.І. Шкляра, М.І. Яковлева, В.Ф. Опришка, А.В. Юричка та інших.

Варто підкреслити, що серед згадуваних науковців значну увагу питанням Європейської інтеграції, вивченню джерел прав ЄС та засадам організації й функціонування інституцій ЄС приділяли не лише фахівці міжнародного права, а й теоретики, економісти, історики, політологи, що підтверджує міждисциплінарний характер зазначеної тематики. При цьому на той період лише одне монографічне дослідження було присвячене комплексному аналізу юрисдикції Суду ЄС³, інші наукові дослідження звернені до інших об'єктів. Хоча, якщо проаналізувати зміст наявних публікацій, то в них є окремі підрозділи, в яких описано структуру і склад судової системи ЄС (яка на цей час зазнала змін) та зроблено висновки про його значну роль у формуванні правової системи Європейського Союзу.

Починаючи з 2010 р. відбувся новий виток наукових досліджень, що обумовлено підписанням Лісабонського договору, положення якого значно змінили засади організації та функціонування інституцій Європейського Союзу, у тому числі судової системи. Протягом десяти років починають з'являтися нові монографічні дослідження, спрямовані на більш детальне вивчення системи права ЄС, юрисдикції Суду ЄС, правової природи Європейського Союзу як наднаціональної організації.

Узагальнюючи весь масив наявних у вітчизняній науці джерел, присвячених дослідженню зазначеної тематики, можна простежити сформованість Харківської, Київської та Львівської наукових шкіл, представники яких є фахівцями у сфері міжнародного права.

Серед представників Харківської правничої думки варто відмітити наукові дослідження: Т.М. Анакіної⁴, Ю.П. Битяка⁵, Т.В. Комарової⁶, С.В. Шевчука⁷, О.Я. Трагнюк⁸, І.В. Яковюка⁹ та інших науковців, чії праці присвячені дослідженню Європейського Союзу та Суду ЄС. Аналіз їх публікацій свідчить про появу широкої тематики досліджень Європейського Союзу, здійснених на підставі актуальних положень міжнародних договорів та угод, новітньої судової практики та актуального аналізу стану організації й функціонування Суду ЄС.

Насамперед пропонується відмітити комплексне загальнотеоретичне дослідження правових основ інтеграції до Європейського Союзу, результати якого представлені у монографії І.В. Яковюка на тему: «Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз». У вказаній науковій розвідці автор значну увагу приділяє дослідженню історіографії ідей інтеграційного процесу, аналізує сучасний стан інтеграційного процесу в Європі, різні концепти, які пояснюють правову природу Європейського Союзу, звертається до проблем формування інституційного механізму ЄС та особливостей взаємодії його інститутів між собою та з національними урядами, а також порушує тему впливу наднаціонального міждержавного об'єднання на реалізацію суверенітету держав-членів, країн-кандидатів та держав-сусідів.

У зазначеному дослідженні автор аналізує структуру і склад Суду ЄС, внутрішню організацію роботи, принципи його функціонування, порушує питання юрисдикції та розмежування повноважень з іншими інституціями, правового статусу суддів та гарантій їх незалежності. На підставі чого робить такі висновки: Суд ЄС відіграє ключову роль у процесі становлення й розвитку права Європейського Союзу; на відміну від інших елементів інституційного механізму Суду ЄС наділений незалежністю та самостійністю; принципи,

покладені в основу формування Суду ЄС, зумовлені наднаціональним характером ЄС; обсяг повноважень пояснюється тими завданнями, які покладені на нього державами-членами; обов'язковість судових рішень без права оскарження – як основоположний принцип діяльності Суду ЄС; судова практика сприяє розвитку інституційного механізму ЄС¹⁰. Також у зазначеному дослідженні автор звертає увагу на унікальну правову природу Європейського Союзу як наднаціональної організації, яка не є подібною до інших інтеграційних об'єднань, та доводить, що організація елементів інституційного механізму особлива та не тотожна з принципами організації державної влади в національних державах.

Зазначене монографічне дослідження має важливе значення для розвитку наукової думки про інституції ЄС, зважаючи на те, що в ньому здійснено теоретико-правовий аналіз правової природи Європейського Союзу як наднаціональної організації. Зроблені науковцем висновки є першоосновою для дослідження правової природи судової системи ЄС, яка хоча і була сформована до утворення Європейського Союзу, проте відіграла важливу роль в інтеграційному процесі та сприяла розвитку Європейської інтеграції. Беззаперечним є той факт, що досягнути суть та значення судової системи ЄС без розуміння основних засад створення та принципів функціонування всіх інституцій ЄС практично неможливо, адже вони поєднані спільними цілями та метою. Такі дослідження є базовими для подальших наукових досліджень, зокрема судової системи ЄС.

Крім того, варто звернути увагу на застосований автором метод дослідження правової природи ЄС через аналіз принципів організації та компетенції його інституцій та їх взаємодію між собою. Крім того, важливим питанням, на яке звертається увага, є забезпечення суверенітету національних держав у взаємодії з інституціями ЄС.

Якщо перейти від загальнотеоретичних здобутків з питань правової природи ЄС до наукових праць, присвячених безпосередньо функціонуванню суду ЄС, то серед представників Харківської школи права варто звернути увагу на комплексне дослідження Т.В. Комарової на тему: «Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС». Зазначена робота присвячена питанням становлення та організації судової системи, її взаємодії з судовими системами держав-учасниць і міжнародними судовими інституціями, аналізу джерел процесуального права та порядку їх застосування у провадженнях Суду ЄС, особливостям впливу практики суду ЄС на правову систему та правотлумачній практиці суду ЄС у пріоритетних сферах.

Слід наголосити, що Т.В. Комарова, як і інші автори, особливу увагу приділяє дослідженню судової практики як джерела доктрини організації та функціонування Суду ЄС, на підставі аналізу якої робить висновки з тематики дослідження. Так, пропонується огляд деяких з них.

У продовження вже дослідженої теми юрисдикції суду ЄС, науковиця робить висновки про те, що Суд Справедливості ЄС має надзвичайно широку юрисдикцію, завдяки якій правова система ЄС набуває свого розвитку в напрямі конституціоналізації. Крім того, одним із висновків є те, що завдяки правотлумачній практиці договори еволюціонували до унікального правового режиму. Також у дослідженні доведено, що Суд справедливості у своїх рішеннях наполягає на тому, щоб національні суди за власною ініціативою розгляд справи за правом ЄС, навіть якщо сторони на нього не посилалися, тобто національна судова система має виступати гарантом права реалізації ЄС. Водночас вона звертає увагу на внутрішні засади організації роботи Суду справедливості й зазначає, що розгляд справ у палатах по три і п'ять суддів, у повному складі, у Великій палаті або одноособово здійснюється залежно від важливості справ, які надійшли на розгляд, що сприяє ефективній його роботі¹¹.

Тобто функціонування судової системи ЄС свідчить про тенденцію зміни парадигми європейської інтеграції з наднаціонального об'єднання до наддержавного об'єднання з особливим конституційним ладом та унікальною правовою системою. Вбачається, що етап правової інтеграції змінюється на етап правової імплементації права ЄС у національні правові системи через практику Суду ЄС та функціонування національних судів. Таку взаємодію Суду ЄС та національних судів науковця визначає як рівне партнерство, яке забезпечує динаміку правопорядку ЄС та його еволюцію відповідно до потреб часу.

Така ситуація склалась внаслідок того, що Суд ЄС самостійно розширив свою компетенцію, внаслідок чого було змінено підходи до вирішення спорів. Так, в одній зі своїх публікацій Т. В. Комарова зазначала, що Європейський Суд як інститут у системі Європейського Союзу за своєю природою та функціями є наднаціональним, тобто таким, що має керуватися у своїй діяльності лише цілями, встановленими в установчих договорах ЄС, і слугувати просуванню інтеграційних процесів та розвитку Союзу. Автор зазначає, що на ранніх етапах Суд ЄС схилився у своїх рішеннях до «моноцентризму та підтримки конструкції первинності загальних інтересів ЄС», але сучасна практика Суду свідчить про зміну підходів у бік пошуку балансу легітимних інтересів держав-членів ЄС із вимогами інтеграції, що обумовлено сучасними тенденціями розвитку Європейського Союзу¹².

Тобто судова система ЄС у своєму функціонуванні еволюціонує, що є типовим для судової влади національних держав, проте чи є це типовим для судів, створених на підставі угод про інтеграцію, поки що залишається не визначеним.

Варто зазначити, що такий напрям розвитку Європейського Союзу небезпечний для його існування передусім тому, що він є штучним політичним утворенням держав, який першочергово був створений заради досягнення конкретних цілей. Первинною основою штучно створених наднаціональної організації та системи права ЄС стали правові порядки, традиції та уклади національних держав. Джерелом права для Суду справедливості й досі залишаються правові системи держав-учасниць, на базі яких було сформовано правову систему ЄС. Але при цьому варто пам'ятати, що право походить від людини, а не від держави, а тим більше – не може походити від наддержавної організації. Про небезпечність такого самовільного розширення компетенції та широкого тлумачення угод уже сьогодні сигналізують окремі події, які відбуваються навколо

ЄС, зокрема щодо виходу Великобританії з ЄС, де політична воля була підтверджена результатами національного референдуму.

Безперечно, проведене Т.В. Комаровою дослідження є цінним як з точки зору розуміння порядку організації та функціонування Суду ЄС, так і з позиції продовження наукових досліджень функціонування Суду ЄС на предмет впливу судової практики на процеси європейської інтеграції та правову систему національних держав. Єдине, з чим не зовсім можемо погодитись, що вихід за межі повноважень пов'язаний з тенденціями розвитку Європейського Союзу. Скоріше – з кризою його розвитку. Адже на перший погляд вбачається, що одна із відомих концепцій правової природи ЄС (створення федерації, конфедерації, монархії) має перспективи до реалізації.

Не менш ґрунтовними та значимими для наукового поступу є дослідження, присвячені вивченню права ЄС, правової системи ЄС та їх адаптації у національному законодавстві держав-членів і законодавчого наближення у державах, які виявили намір стати членами ЄС. Саме в такій тематиці представниками Київської школи права проведено не одне наукове дослідження. Відомими фахівцями у вивченні вказаних питань є: І.Г. Білас¹³, Л.Л. Грицасенко¹⁴, В.І. Муравйов¹⁵, Р.А. Петров¹⁶, К.В. Смирнова¹⁷ та інші.

Пропонується до уваги монографічне дослідження, здійснене Р.А. Петровим, на тему: «Транспозиція «aquis» Європейського Союзу в правові системи третіх країн», присвячене обсягу та змісту поняття «aquis communautaire» та визначенню способів його процесуального і матеріального перенесення в національну правову систему.

Так, у зазначеній роботі наведено поняття та ознаки «базового aquis» як правової категорії, яка містить у собі елементи нормативного характеру, обов'язкові для всіх суб'єктів права ЄС. До таких здобутків правової системи науковець відносить: установчі угоди про асоціацію; регламенти, директиви, рішення; загальні принципи права; доктрини та концепції, напрацьовані у рішеннях Суду ЄС, зокрема у тих, які тлумачать положення установчих угод ЄС і права ЄС¹⁸. Автор підкреслює, що багато доктрин і концепцій, які містяться у рішеннях суду ЄС, стали частиною правових систем держав-членів ЄС. Зокрема, науковець наводить такі принципи та доктрини, як: верховенство права ЄС (законодавство держав-учасниць, яке суперечить положенням права ЄС, повинно втратити юридичну силу); пряма дія права ЄС (зміст якого полягає в тому, що суб'єкт права ЄС може звертатися до первинного чи вторинного права ЄС у національних судах, якщо його право, надане йому законодавством ЄС, було порушено); обов'язок тлумачити законодавство держав-учасниць у взаємозв'язку із взятими на себе зобов'язаннями в межах угоди; матеріальна відповідальність держав за невиконання чи не імплементацію законодавства. Зазначені принципи були сформовані у рішеннях Суду Європейських співтовариств, які прийняті у період 1962–1996 років. Враховуючи те, що практика суду є динамічною у своєму розвитку, можна дійти висновку, що її систематизація та вивчення не перестають бути актуальними для сучасної науки, тим більше, для країн, які знаходяться на шляху до ЄС.

Визнання державами-членами рішень Суду ЄС джерелом права та віднесення науковцями їх до елементів «базового aquis», безумовно, свідчить про авторитетність і важливу роль судової системи ЄС в утвердженні правової системи ЄС, про що неодноразово зазначали науковці.

Проте така безумовна позиція набула хиткого становища, коли нещодавно одна із держав-учасниць приступилася критиці рішення Суду ЄС та відмовилася його виконувати. Йдеться про події в Республіці Польща¹⁹ де представники державної влади розкритикували рішення Суду ЄС, яким було визнано порушення Варшавою ст. 157 договору про функціонування Союзу, а також п. «а» ст. 5 і п. «f» ст. 9 (1) директиви № 2006/54/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС та абз. 2 п. 1 ст. 19 договору про ЄС щодо реалізації принципу рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях зайнятості та професії²⁰. Ухваливши таке рішення, Суд ЄС знову ж таки розширив свою компетенцію і сформував доктрину організації судової влади в демократичній державі через утвердження системи «європейських» гарантій незалежності суддів та єдності правового статусу суддів незалежно від того, в якій державі ЄС вони здійснюють судову владу. Вбачається поява нових «aquis communautaire» та рух до формування «конституційних» за своєю природою норм, які стосуються організації судової влади.

Наразі це рішення важливе не лише з точки зору його змісту, а й щодо реакції Уряду Республіки Польща та висловленої з цього приводу позиції Першого Голови Верховного Суду Республіки Польща. Так, критика з боку виконавчої влади аргументована тим, що питання організації судової влади є прерогативою національної держави, і будь-які рішення Суду ЄС з цього приводу є посяганням на суверенітет національної держави. При цьому Перший Голова Верховного Суду Республіки Польща, опонуючи владі, виступив з промовою, що прийняті зміни до законодавства про судоустрій, невиконання вимог права ЄС, блокування роботи Конституційного Суду та призначення політичним органом членів Дисциплінарної палати створить ситуацію, коли: «через мить суди можуть бути не судами, а лише мовчазним продовженням волі виконавчої влади». Крім того, він зазначив: «рішення Європейського Суду є обов'язковими не лише в одному випадку, але може бути однаково застосоване у всіх наступних випадках, коли виникає однакова проблема. Польський та європейський закони протікають в одному потоці для нас, польських та європейських суддів, оскільки не існує суперечності між Конституцією та Договором»²¹.

Події в Польщі свідчать про те, що утвердження демократичних цінностей в окремих державах-учасниках ЄС ще й досі не відбулося, а тому Європейський Союз буде вимушений вживати певних заходів для їх утвердження, якими, в тому числі, буде і прийняття Судом ЄС нових рішень. Проте такі інструменти можуть стати не дієвими, якщо у державі з кризою демократії прийде до влади політична сила, яка своєю діяльністю спрямовуватиме на загрозу незалежності судової влади та посягатиме на демократичні принципи організації й здійснення державної влади. Адже варто не забувати, що участь у Європейському Союзі є політичною волею держав-учасниць, а тому будь-які категоричні дії з боку органів управління ЄС можуть спри-

чинити прийняття національною державою рішення про вихід. Досвід Республіки Польща у цих питаннях є важливим для нас з точки зору прогнозування тенденцій розвитку інтеграційних процесів в Україні.

Підсумовуючи викладене, варто зробити проміжний висновок, що розвиток доктрини в судовій практиці Суду ЄС не завжди вказує на позитивну динаміку змін у відносинах між державами-членами та Європейським Союзом, а навпаки – може свідчити про їх загострення, що може мати місце у межах політичного та економічного наднаціонального об'єднання держав.

Не менший вклад у розвиток наукової думки з питань права Європейського Союзу та функціонування його інституцій здійснили представники Львівської школи права, коло інтересів яких поширюється на теорію права ЄС, право зовнішніх зносин ЄС, імплементацію права ЄС у національний порядок держав-членів. Пропонується звернути увагу на наукові праці М.М. Микіевича²², І.З. Брацука²³, І.М. Яворської²⁴.

Для висвітлення особливостей наукових здобутків кожної із шкіл у цій статті звертається увага на ті дослідження, які є неповторюваними серед інших колег. Так, наприклад І.З. Брацук у одній із публікацій звертається до аналізу рішень конституційних судів нових держав-членів ЄС, в яких конституційний суд обґрунтовував принцип верховенства права ЄС над конституційними нормами.

Зокрема, автор, проаналізувавши деякі рішення Конституційного Суду Чехії, робить висновок, що орган конституційної юрисдикції тлумачить конституційну норму в світлі права ЄС, тим самим визнаючи верховенство норм права ЄС над національним правом. При цьому він звертає увагу, що суд дійшов таких висновків, керуючись тим, що право ЄС має верховенство над конституцією лише щодо тих повноважень, які були передані державою за угодою, а отже, і регулюються правом ЄС. Також у рішенні міститься застереження, що за угодою можуть бути передані лише окремі повноваження, але не ті, які можуть порушити основи її функціонування як суверенної демократичної та правової держави²⁵.

Це ще один підхід до вивчення практики Суду ЄС, який висвітлює питання впливу права ЄС на порядок національної держави через функціонування конституційного судового органу, звертаючи увагу на особливу його роль у забезпеченні суверенітету національної держави.

Для України досвід інших держав показує, що членство в ЄС – це не просто виконання економічних угод, це передусім адаптація правової системи до системи права ЄС, яка повинна бути інтегрована в порядок національної держави. Безумовно, основними суб'єктами, які сприятимуть цій адаптації, є національна судова система та конституційний судовий орган. Саме через застосування права ЄС під час здійснення правосуддя стане можливим впровадження змін у законодавстві та його наближення до громадян.

Як уже зазначалось, тематика організації та функціонування Суду ЄС хоча і не вивчалася комплексно, між тим є елементом різних міждисциплінарних досліджень. Окрім фахівців міжнародного права, заслуговують на увагу численні наукові здобутки у сфері компаративного правознавства, методології порівняльного правознавства, гармонізації законодавства, в яких розкрито питання розвитку правових систем їх типології й класифікації, трансформації та взаємодії тощо.

Серед відомих науковців, які розвивають порівняльне правознавство та опікуються питанням гармонізації правової системи України з правовою системою ЄС, варто відмітити М.Б. Бучка; Л.І. Губерського, І.С. Гриценка, О.В. Кресіна²⁶, Н.М. Оніщенко²⁷, Н.М. Пархоменко²⁸, О.В. Стрельцової²⁹, Ю.С. Шемшученка³⁰. Зазначені наукові дослідження важливі передусім методологією вивчення та аналізу правових систем.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, варто зазначити таке. Аналіз та систематизація наявних наукових досліджень з питань судової системи ЄС дає змогу виокремити певну періодизацію формування та розвитку наукової думки. Так, вбачається, що науковий поступ з питань судової системи ЄС набував свого розвитку у три етапи:

I етап (1991–1999 рр.) – який характеризується науковим вакуумом та появою поодиноких наукових досліджень, звернених до вивчення доступних міжнародних наукових джерел;

II етап (2000–2009 рр.) – становлення та розвиток науки про право ЄС, систему права ЄС, джерела права, вивчення міжнародно-правових актів, які регулюють функціонування та організацію інститутів ЄС;

III етап (2010–2019 рр.) – розвиток наукової думки, дослідження правової природи Суду ЄС, його юрисдикції та судової практики.

Динаміка розвитку інтеграційних процесів та засад організації і функціонування судової системи в Європейському Союзі свідчить про те, що настав новий етап розвитку вітчизняної науки з цієї тематики. З проведеного аналізу наявних наукових досліджень вбачається, що існує лише декілька комплексних досліджень окремих аспектів функціонування судової системи ЄС, а нові рішення Суду ЄС, в яких продовжують формуватися нові для системи права ЄС «acquis communautaire», потребують подальшого вивчення та аналізу на предмет їх впливу на правові системи національних держав-членів ЄС.

Проаналізувавши наявні наукові дослідження та висновки, які у них зроблені, вбачається, що в майбутньому національні уряди будуть перебувати у пошуках інструментів, що забезпечать збереження суверенітету національної держави та стримуватимуть вихід ЄС за межі наднаціональної організації. Особливо ця ситуація матиме значення для держав із високим рівнем розвитку демократії та високим рівнем економічної самостійності. Вихід Великобританії з ЄС, як шлях до утвердження національної ідентичності, державної та економічної самостійності, є тому підтвердженням. Інша ситуація складатиметься для держав-членів ЄС із низьким рівнем демократії та нестабільною економічною ситуацією і для тих, хто прагне до членства. Оскільки їх внутрішня політична діяльність перебуватиме під впливом управління ЄС під видом досягнення встановлених у праві ЄС цінностей, що призведе до необхідності забезпечення суверенітету та національної ідентичності через професійність конституційного судового органу та стабільність правової системи.

Практика Суду справедливості, досліджена вітчизняними науковцями, спрямована на утвердження верховенства права ЄС та її вплив на правові системи держав-членів, є прикладом того, що угода про ЄС не зво-

диться до економічних чи політичних домовленостей, а поширює свою дію і на правову систему національної держави, приватні та публічні права громадян. А тому вбачається, що країнам, які прагнуть вступити до ЄС, зокрема Україні, перш ніж підписувати таку угоду, варто провести її детальний аналіз на предмет повноважень, які держава готова делегувати на управління Європейському Союзу, і які правовідносини внаслідок підписання цієї угоди відійдуть до сфери дії права ЄС. Таке обговорення слід проводити із залученням широкого кола фахівців з обов'язковою участю суддів Конституційного Суду України. Крім того, положення угоди мають бути доведені до відома громадян нашої держави, адже низький рівень їхньої правової культури може призвести до невідомого голосування на референдумі та неусвідомленого ставлення громадян до наслідків європейської інтеграції, нав'язаного інформаційним простором, яке наразі не є незалежним та об'єктивним.

Розвиток наукових досліджень повинен забезпечити розвиток національної правової системи та її рух у напрямі вже напрацьованих європейських стандартів та принципів. Для забезпечення й супроводження інтеграційних процесів в Україні, а також у разі вступу України в ЄС важливого значення набуватимуть подальші наукові дослідження права ЄС, зокрема вивчення практики Суду ЄС та її вплив на правову систему України через ефективне функціонування Верховного Суду, Конституційного Суду України та законодавчої влади. Саме від рішень судової влади залежатиме впровадження права ЄС у національну правову систему, а від Конституційного Суду України – забезпечення державного суверенітету. А тому подальше вивчення практики Суду ЄС, засад його організації та функціонування сприятиме кращому розумінню тенденції європейських інтеграційних процесів та виміру України щодо них.

¹ Договір про Європейський Союз від 07 лютого 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029

² Court of Justice of the European Union. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/en/

³ Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейських співтовариств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009.

⁴ Анакіна Т.М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 231 с.

⁵ Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; за ред. : Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк. Київ : Ред. журн. «Право України», 2012. 336 с. (Академічні правові дослідження). Дод. до юрид. журн. «Право України».

⁶ Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 526 с.

⁷ Шевчук, С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в: монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.

⁸ Микієвич М.М., Трагнюк О.Я. Міжнародно-правова доктрина України щодо участі у міждержавних союзах. *Правова доктрина України* : у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю.П. Битяка. Х., 2013. С. 696–731.

⁹ Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2013. 474 с.

¹⁰ Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.

¹¹ Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків : Право, 2018. 528 с.

¹² Комарова Т.В. Суд ЄС та національні інтереси держав – членів Європейського Союзу. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 190–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_134_21

¹³ Білас І.Г. Міжнародні порівняльні політичні погляди та державно-правові вчення. До 75-річчя Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка: підручник. Київ: Спеціалізоване видавництво «ЮНЕСКО-СОЦІО», 2019. 595 с.

¹⁴ Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 19 с.

¹⁵ Правові інструменти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і законодавство України / В.І. Муравйов. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 90–96. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

¹⁶ Право Європейського Союзу : підручник. 9-те вид., змінене і допов. / Р.А. Петров (кер. авт. кол.), А.О. Вакулєнко, Ван Елсуверге П. та ін. ; за ред. Р.А. Петрова. Харків : Право, 2019. 442 с.

¹⁷ Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 432 с.

¹⁸ Петров Р.А. Транспозиція «acquis» Європейського Союзу в правові системи третіх стран: монографія. Київ: Истина, 2011. 384 с.

¹⁹ МЗС Польщі заявило, що рішення Суду ЄС не відображає чинного законодавства країни. *Українська правда*. 5 листопада 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/5/7102640/>

²⁰ InfoCuria. Case-law. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=219725&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6642598>

²¹ Supreme Court of the Republic of Poland. URL: <http://www.sn.pl/aktualnosci/SitePages/Wydarzenia.aspx?ItemSID=582-0dc69815-3ade-42fa-bbb8-549c3c6969c5&ListName=Wydarzenia>

²² Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами / М.М. Микієвич ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 200 с.

²³ Брацук І.З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів : монографія / І.З. Брацук ; за наук. ред. проф. М.М. Микієвича. Львів, 2016. 230 с. URL: <https://lnu.academia.edu/IvanBratsuk>

²⁴ Суд Європейського Союзу: правовий статус та особливості реалізації правотворчої функції : монографія / Ірина Яворська, Михайло Микієвич ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 247 с.

²⁵ Брацук І.З. Роль конституційних судів в імплементації права ЄС у національних правових системах: на прикладі нових держав-членів ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 44–50. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

²⁶ Європейське та конституційне право: питання взаємодії. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, М.Б. Бучка; упор. О.В. Кресін. Київ: Логос, 2010.

²⁷ Оніщенко Н.М. Порівняльне право-державознавство: деякі підходи до аналізу. Рівні вивчення та сутнісні характеристики. *Порівняльне правознавство* (науково-практичний фаховий журнал). 2012. № 1–2. С. 134–140.

²⁸ Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–343.

²⁹ Стрельцова О.В. До питання про юридичну природу Європейського Союзу та його правової системи. *Юридичний журнал*. 2013. № 1(127). С. 31–34.

³⁰ Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, М.Б. Бучка; упор. О.В. Кресін. Київ: Логос, 2010. 520 с.

Резюме

Камінська І.В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку.

У статті представлено результати теоретичного аналізу наявних наукових досліджень, присвячених судовій системі ЄС. Проведено періодизацію розвитку наукової думки з питань організації та функціонування судової системи ЄС. Систематизація наукових досліджень сприяла виокремленню Харківської, Київської та Львівської наукових шкіл, представники яких є фахівцями у сфері міжнародного права, теорії держави і права, що вказує на міждисциплінарний характер об'єкта пізнання. Проаналізовано зміст наукових досліджень та обсяги пізнання судової системи ЄС. Визначено специфіку методологічних засад у різних наукових школах. Доведено, що тематика організації та функціонування Суду ЄС ще не була предметом комплексного дослідження, а наявні наукові дослідження потребують наукового розвитку та пошуку нових підходів до вивчення судової системи ЄС.

Ключові слова: інституції ЄС, правова система ЄС, Суду ЄС, конституціоналізація, юрисдикція Суду ЄС, розширення компетенції, *acquis communautaire*.

Резюме

Каминская И.В. Судебная система ЕС: гносеологические основы функционирования и развития.

В статье представлены результаты теоретического анализа имеющихся научных исследований, посвященных судебной системе ЕС. Проведена периодизация развития научной мысли по вопросам организации и функционирования судебной системы ЕС. Систематизация научных исследований способствовала выделению Харьковской, Киевской и Львовской научных школ, представители которых являются специалистами в области международного права, теории государства и права, указывает на междисциплинарный характер объекта познания. Проанализировано содержание научных исследований и объемы познания судебной системы ЕС. Определена специфика методологических основ в различных научных школах. Доказано, что тематика организации и функционирования Суда ЕС еще не была предметом комплексного исследования, а имеющиеся научные исследования требуют научного развития и поиска новых подходов к изучению судебной системы ЕС.

Ключевые слова: институты ЕС, правовая система ЕС, Суд ЕС, конституционализации, юрисдикция Суда ЕС, расширение компетенции, *acquis communautaire*.

Summary

Iлона Kaminska. The EU judiciary: epistemological principles of functioning and development.

The article introduces the results of a theoretical analysis of the available research on the EU judiciary. Based on the analysis of the development and formation of the EU judiciary, it is proved that the Court of Justice of the European Union (CJEU) should be understood as the object of the historiography of studies of the EU judiciary in its historical progress, beginning with the Court of Justice of the European Communities, as a single object which as a result of functioning and under the influence of the creation of the integration union, acquired the further development of its form and content.

It is established that the research of EU institutions in national science began in the 1990s. By this time, the EU judiciary and the principles of its functioning had been studied by foreign scholars whose works had become the basis for the formation of national scientific thought. After determining the periodization of the development of national scientific thought on the organization and functioning of the EU judiciary, three stages of the formation and development of scientific research of the CJEU have been distinguished.

Based on the results of the analysis of the available research, Kharkiv, Kyiv and Lviv legal schools have been singled out, the representatives of which researched on certain aspects of the functioning and development of the EU judiciary. The content of researches and the volume of cognition of the EU judiciary have been analyzed, as a result of which the specificity of methodological foundations in different schools is presented. Therefore, the conclusion that the object of cognition is interdisciplinary is made.

It is proved that there is no comprehensive study of the EU judiciary among the publications available. The analysis of the research has shown that there are different approaches among scholars to the study of the CJEU. The experience of the research findings is valuable for the understanding the multidimensional nature of the legal nature of the EU judiciary. The examples of the Republic of Poland and of the United Kingdom show that the functioning of the CJEU may have different impact on the national legal system. Attention is drawn to the importance of the proper functioning of the constitutional judicial body and of the national judiciary as a guarantee of the sovereignty of States in their relations with the EU.

The dynamics of the development of integration processes, of the principles of the organization, and of the functioning of the judiciary in the EU is pointed out. It influences the need for introducing a new stage of development of national science in this field. The analysis of the available research shows that there are only a few complex studies on certain aspects of the functioning of the EU judiciary. At the same time, in its practice, the CJEU continues to form new *acquis communautaire* for the EU legal system that have not been studied in national science yet.

It is proved that examining the legal nature of the EU judiciary and its case-law will facilitate the development of integration processes in Ukraine. And the study of the principles of its organization and of its functioning will have an impact on improving the legal system of Ukraine towards promoting democratic values.

Key words: EU institutions, EU legal system, EU Court of Justice, constitutionalization, jurisdiction of the CJEU, extension of competence, *acquis communautaire*.